

1. Bevezetés

II. József 1787-ben kibocsátott büntető törvénykönyve (*Josephina*) az európai büntetőjog történetében mindenképpen jelentős állomásnak tekinthető, és a 18. század vége 19. század eleje közötti időszak magyar büntetőjog történetének kutatása során sem hagyható figyelmen kívül. Bár a büntetőkódex hivatalosan mindössze szűk három évig (1787–1790) volt a magyar és az erdélyi területeken használatban, talán éppen ez az „epizódyszerűség” teheti a *Josephina* magyar és erdélyi területeken történő alkalmazásának kutatását különösen érdekessé.

Tanulmányom ehhez a tágabb témakörhöz kapcsolódva csupán a büntetőkódex területi hatályának kérdéséhez kíván néhány megjegyzést fűzni. Fontos rögzíteni, hogy maga a hatály és azon belül a területi hatály fogalmát nem a modern jogtudományban létező, a 18. századi megközelítéshez képest minden bizonnyal jóval árnyaltabb jelentéstartalmú terminusokkal lehet azonosítani. Mindazonáltal talán nem tűnik teljesen anakronisztikusnak, ha az alább vizsgált jelenséget ezekkel a modern fogalmakkal próbálom jellemezni. A területi hatály tanulmányomban pusztán azt jelenti, hogy a Habsburg Monarchiának azokban az országaiban és tartományaiban, ahol a büntető törvénykönyvet bevezették és az ott működő szervek számára használatát előírták, rendelkezéseit eljárásuk során kötelesek voltak alkalmazni.

Tanulmányom csak a büntetőkódex területi hatályára és azon belül is csupán két problémakör felvillantására szorítkozik. A büntetőkódex területi hatályának vizsgálata során a Habsburg Monarchia, illetve azon belül a magyar (*Königreich Ungarn und seine Nebenländer*) és az erdélyi területek (*Großfürstentum Siebenbürgen*) esetében az 1787 és 1790 között fennálló területi állapotokat kell irányadónak tekinteni. Az elemzés alapvetően a klasszikus jogtudományi értelmezési módszerekre támaszkodva, a büntetőkódex *Kundmachungspatentjének* szövegét középpontba állítva kíván rávilágítani a *Josephina* területi hatálya kapcsán két olyan problémára, amelyek később a büntető törvénykönyv területi hatályának vizsgálatára koncentrálnak nagyobb ívű elemzés kiindulópontjaként is szolgálhatnak.

2. A büntetőkódex hatálybaléptetése és területi hatálya

A *Josephina* megalkotását egy hat éves, hol aktívabb, hol kevésbé intenzív előkészítő munkálat előzte meg, amelybe Josef Ferdinand Ritter von Holger, Karl Anton Freiherr von Martini és Franz Georg Ritter von Keeß, valamint a *Kompilationshofkommission* mellett más szervek, például az *Oberste Justizstelle* és a *Staatsrat* is bekapcsolódtak. A közös munkafolyamat – amely az osztrák jogtörténetírás és talán legújabbban Gerhard Ammerer az Österreichisches Staatsarchivban (ÖStA) végzett rendkívül jelentős kutatásainak köszönhetően jól rekonstruálható

Biczó András

Néhány megjegyzés II. József 1787-ben kiadott büntető törvénykönyvének területi hatályához*

– eredményeképpen elkészült normaszöveget az uralkodó 1787. január 13-i pátensével (*Kundmachungspatent*) erősítette meg.¹ A *Kundmachungspatent*et és a büntető törvénykönyv normaszövegét később a hivatalos igazságügyi törvénygyűjteménybe (*Justizgesetzsammlung*) is a közzétételi nappal vették fel.² A büntetőkódex nyilvános kihirdetésére 1787. április 2-án került sor, amikor a *Josephina* nyomtatásban megjelent Johann Thomas Trattner Edler von Trattnern császári-királyi udvari nyomdász és könyvkereskedőnél Bécsben.³ Az április 2-án kelt pátens, amellyel az uralkodó a büntetőkódexet nyilvánosan kihirdette, teljes mértékben megegyezett a január 13-án kelt *Kundmachungspatent* szövegével. Hajdu Lajos az egyesített Magyar–Erdélyi Királyi Kancellária iratanyagában azonosította a *Kundmachungspatent* április 2-i keltezéssel ellátott hivatalos latin nyelvű fordítását, és rekonstruálta a *Josephina* magyar és erdélyi területeken történő hatálybaléptetésének főbb csomópontjait, egyértelműen bizonyítva, hogy a büntetőkódexet a Habsburg Monarchia e területein is bevezették.⁴

A *Josephina* megjelenéséről a korabeli sajtó is beszámolt, többek között a *Wiener Zeitung* és a *Provinzialnachrichten aus den kaiserlich königlichen Staaten – Historisch-staatistischen und gelehrten Inhalts* február 7-én, valamint a *Staats-Relation derer neuesten europäischen Nachrichten und Begebenheiten*, a *Preßburger Zeitung* és az *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten* február 10-én, a *Bayreuther Zeitungen* és az *Oberdeutsche Staatszeitung* február 12-én, illetve a *Gazzetta universale o sieno notizie istoriche, politiche, di scienze, arti, agricoltura* március 10-én tudósított a büntetőkódexről. Ezek az újságok teljes egészében közölték a *Kundmachungspatent* szövegét, kivételt csupán az *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten* és a *Gazzetta universale* jelentett, mivel az előbbi a *Kundmachungspatent* szövegének közlése nélkül számolt be a *Josephina* megjelenéséről, utóbbi pedig az eredeti szöveggel tartalmilag megegyezően, de a *Kundmachungspatent* későbbi hivatalos olasz fordításának szövegétől eltérően közölte a pátent.⁵

A kódex területi hatályára a büntető törvénykönyv preambulumaiként (is) értelmezhető *Kundmachungspatent* szövegében nincsen közvetlen utalás. Azonban az *interpretatio grammatica* és *teleologica* alapján annak

egy-egy megfogalmazásából az a *Gesamtstaatsidee*n alapuló jogalkotói akarat tűnik ki, amely szerint a büntető-kódexnek „a régebbi jog” – a birodalom több részében is hatályban lévő *Constitutio Criminalis Theresiana* és más területeken a büntetőügyek elbírálása során alkalmazott minden egyéb partikuláris szabályozás és szokásjog – egyidejű hatályon kívül helyezésével mint a bíróságok számára kiadott „általános zsinórmértéknek” (*allgemeine Richtschnur*), az egész birodalomban hatályba kell lépnie. A *Kundmachungspatent* e szövegrészeivel összefüggésben az eddigi szakirodalomban már több szerző is kiemelte, hogy II. Józsefet mint abszolút monarchát a kódex kibocsátásában nem annyira az egyénnek a korabeli rendkívül tág bírói mérlegeléssel (*richterliche Willkür*) szembeni védelme, mint inkább a törvényhozói hatalom tekintélyének megóvása, valamint azzal szemben a cselekmény értékelése és a büntetés kiszabása körében a bíró számára biztosított meglehetősen széles mozgástér korlátok közé szorítása vezethette.⁶

A *Kundmachungspatent* szövegében közvetlenül nem is esik szó az egyénről (az egyén védelméről), az sokkal inkább olvasható az uralkodó mint *Gesetzgeber* által a kódex normaszövegéhez fűzött utasításként, amelyben II. József előírja a büntető-kódex alkalmazására hivatott szerveknek annak kötelező használatát, valamint útmutatást ad annak időbeli hatályára vonatkozóan. Érdemes azonban kiemelni, hogy bár a büntető törvénykönyv híressé vált I. 13. §-a a bíró számára a „törvény betű szerinti követését” (*buchstäbliche Beobachtung*) írta elő,⁷ azonban ezt a – korszakban nem kizárólag az anyagi büntetőjogban megjelenő szemléletet tükröző – rendelkezést egyrészt a *Constitutio Criminalis Theresiana* 104. cikkének 1. §-ában a bíró számára biztosított *analogia iuris* alkalmazásának lehetőségével való szakításként, a *delictum extraordinarium* fogalmának a 104. cikk 1. §-ában megjelenő jelentéstartalmával való elvi szembenállásként lehet felfogni, és azt a *Kundmachungspatent* szövegének egészét, valamint a normaszöveget átható *nullum crimen* és *nulla poena* elvekkel összhangban érdemes értelmezni.⁸ Ebben a megközelítésben pedig – legalábbis csupán a normaszöveg nyelvtani és rendszertani értelmezése alapján – a fentebbi szakasz nem degradálja teljesen a bírót a normaszöveg pusztá mechanikus alkalmazójává. A kódex I. 14. §-a és a II. 8. §-a egyértelműen lehetőséget biztosít a törvénykönyv szabta – igaz meglehetősen szigorú – keretek és korlátok között a cselekmény értékelése és a büntetés kiszabása során a bírói mérlegelésre.⁹

A kódex területi hatályának további vizsgálatával kapcsolatban mindenképpen érdemes kiemelni, hogy a *Kundmachungspatent*et a *für alle Länder* megjelöléssel vették fel a *Justizgesetzsammlung*ba.¹⁰ Azonban, mivel ez az általánosnak, hivatalosnak és autentikusnak tekinthető törvénygyűjtemény csak olyan igazságügyi szakban (*im Justizfache*) keletkezett törvényeket (*Gesetze*) és rendeleteket (*Verfassungen* [*Verordnungen*]) tartalmaz, amelyeket az osztrák örökös tartományok számára bocsátottak ki, ezért nyilvánvalóan a benne közzétett jogszabályok hatályát a birodalom más területeire egyáltalán nem lehet automatikusan vonatkoztatni. Ennek megfelelően az *alle Länder*

kifejezés csak *Böhmen, Mähren, Schlesien, Österreich ob der Enns, Österreich unter der Enns, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tirol* és *Vorlande* területét öleli fel.¹¹

A tiroli *Landesgubernium* által 1787. január 1. és március 31. között kihirdetett rendeletek kivonatában (*Vierteljähriger chronologischer Auszug*) megtalálható egy január 31-én kelt udvari rendelet (*Hofdekret*), amely a büntető törvénykönyv azonnali kihirdetéséről intézkedett a tartományban. A kivonat szerint ezt az udvari rendeletet a *Kundmachungspatent* nyomtatott példányával együtt február 9-én küldték meg a kerületi hivatalok az innsbrucki városi tanács és a sonnenburgi tartományi törvényszék számára. Ugyanez a *Hofdekret* megtalálható a cseh *Landesgubernium* által 1787. január 1. és március 31. között kihirdetett rendeletek kivonatában is. Itt csupán annyi eltérés fedezhető fel, hogy a cseh kivonat szerint a szóban forgó udvari rendeletet a *Kundmachungspatent*tel együtt február 11-én küldték meg a kerületi hivatalok Prága város magisztrátusa és az ügyészi hivatalok számára.¹² Bár a *Vierteljähriger chronologischer Auszug* más tartományokra vonatkozó példányai még nem állnak rendelkezésre, a kutatás jelenlegi állása és a fenti két példa alapján feltételezhetően a január 13-án történt uralkodói megerősítést követően a január 31-én kelt *Hofdekret* intézkedett közvetlenül az osztrák örökös tartományokban a *Josephina* hatálybaléptetéséről. Ezzel függhet össze, hogy a büntető-kódex megjelenéséről hírt adó és a *Kundmachungspatent* szövegét is közlő említett sajtóorgánumok jellemzően február elején számoltak be a büntető törvénykönyv kiadásáról.

Mivel II. József január 13-án kelt pátensével az osztrák örökös tartományok (*österreichische Erblände*) számára hirdetett ki új büntető törvénykönyvet, ahogy ezt az *Allgemeine Literatur-Zeitung*nak a büntető-kódexről megjelent ismertetője megerősíti, ezért a birodalom minden más területe (*Österreichische Niederlande, Lombardia Austriaca, Erbkönigreich Galizien und Lodomerien, Königreich Ungarn und seine Nebenländer, Großfürstentum Siebenbürgen*) esetében külön-külön érdemes vizsgálat tárgyává tenni a büntető-kódex hatálybaléptetésének kérdéskörét.¹³ Mivel a *Josephina* bevezetésének és az arra irányuló törekvéseknek az egész Habsburg Monarchiára kiterjedő feldolgozása jóval mélyebb elemzést kíván, ezért itt csak két példa megemlítésére szorítkozom, illusztrálandó, hogy az uralkodó akarata ellenére a büntető-kódex nem lépett hatályba a birodalom egész területén.

A kódex a Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség 1772-es első felosztása után a Habsburg Monarchiához csatolt területekből megszervezett Galíciai és Lodómériai Királyság területén – ahol 1774-ben a *Constitutio Criminalis Theresiana*t már bevezették – is hatályba lépett.¹⁴ A *Kundmachungspatent*et és annak lengyel fordítását 1787. február 15-i keltezéssel vették fel a birodalom kifejezetten e területére vonatkozó jogszabálygyűjteménybe (*Piller'sche Patentensammlung*).¹⁵ Habár van olyan forrás, amely a pátens keltezését e terület esetében február 13-ra teszi, a büntető törvénykönyv 1787. évi német és lengyel nyelvű kiadásában a *Kundmachungspatent*

lengyel fordításának keltezésénél is a január 13-i dátumot tüntették fel.¹⁶ 1787. július 12-én a tartomány központjában, Lembergben kelt az a galíciai és lodomériai *Landesgubernium* által kiadott körirat (*Kreisschreiben*), amely a büntetőkódex alkalmazása szempontjából legfontosabb eljárásjogi kérdésekben részletes iránymutatást adott, de említést tett arról is, hogy a *Josephina* már május 1. óta hatályban van.¹⁷

A Galíciai és Lodomériai Királysággal ellentétben Lombardia Austriaca területén a büntető törvénykönyv 1787-ben nem lépett hatályba. Az uralkodó itt is, ahogy lényegében birodalma egész területén a büntető igazságszolgáltatás átfogó reformját képzelte el, amely kiterjed a mai értelemben vett anyagi és alaki büntetőjogra, valamint az igazgatási és a bírósági szervezetrendszer megújításával is szoros összefüggésben (kölcsonhatásban) áll. Lényegében a tágabb értelemben vett büntetőjog jozefinista reformja e négy pillér – amelyek többek között az osztrák örökös tartományok, a galíciai és lodomériai, illetve a magyar és az erdélyi területek esetében is kimutathatók – megvalósításaként vagy megvalósítására tett kísérletként értelmezhető, amely nagyjából egy időben, hasonló „forgatókönyv” (elvek) szerint, eltérő sikerességgel zajlott a birodalom különböző területein.

1787 áprilisában Wenzel Anton Eusebius von Kaunitz-Rietberg kancellár megküldte a büntetőkódex ekkorra már elkészített olasz nyelvű fordítását a tartományt az uralkodó teljhatalmú megbízottjaként (*kaiserlicher Plenipotentiär*) irányító Johann Josef Maria Graf von Wilczeknek, azzal az utasítással, hogy terjessze elő a lombardiai bíróságok és igazgatási szervek véleményét arra nézve, hogy a büntető törvénykönyv szövegén milyen változtatásokat lehet eszközölni. A Kaunitzhoz érkezett jelentésekből úgy tűnt, hogy a lombardiai területeken csekély igény (hajlandóság) mutatkozott a büntetőkódex hatálybaléptetésére, amelynek okai elsősorban a *Josephina* – a statáriális eljárás kivételével – teljes abolíciót keresztülvivő szemléletében és általánosságban szankciórendszerének a lombard partikuláris jogtól való idegenségében keresendők. A büntető törvénykönyv további szerkesztési munkálataival Luigi Villát bízták meg, aki egy olyan kódextervezetet készített, amely elsősorban a szankciórendszer vonatkozásában tartalmazott számos módosítást és változtatást. Azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a *Josephina* minden adaptációt nélkülöző hatálybaléptetése a lombardiai területeken politikai okokból nem lehetséges. Bár 1787 októberében felállítottak egy bizottságot (*Giunta Criminale*), amelynek feladata a büntetőkódexnek a lombardiai viszonyokhoz való igazítása volt, és ez a bizottság több ülést is tartott, végül a büntető törvénykönyv Lombardia Austriaca területén II. József életében még módosított formában sem lépett hatályba.¹⁸

3. Eltérő álláspontok a büntetőkódex magyar és erdélyi területeken történő hatálybaléptetésével kapcsolatban

A *Josephina* magyar és erdélyi területeken való hatálybaléptetésének témakörét azért is érdemes mélyebb vizsgálat tárgyává tenni, mert a büntetőkódexnek a magyar és az erdélyi területeken való bevezetésével kapcsolatban a 19(–20). századi német nyelvű szakirodalomban megfigyelhető egy olyan álláspont, amire már Hajdu Lajos Eberhard Ludwig Ferdinand Schmidt *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege* című munkájával összefüggésben felhívta a figyelmet.¹⁹ Több jelentős osztrák és német szerző a büntetőkódex területi hatálya kapcsán azt az álláspontot képviselte, hogy az a magyar és az erdélyi területeken nem lépett hatályba.²⁰ Habár például Anton Josef Hye Freiherr von Glunek, Albert Friedrich Berner, August Anton Franz Finger és Eberhard Schmidt is hangsúlyozták ezen auktorok közül, hogy a *Kundmachungspatent* megfogalmazása alapján a büntetőkódexnek a birodalom e részein is hatályba kellett volna lépnie, azonban az 1787 és 1790 közötti időszak magyar büntetőjogáról nem közöltek adatokat.

A kutatás jelen állása szerint Hye az első, akinél már 1852-ben megjelent az az állítás, hogy a *Josephina* a magyar és az erdélyi területeken nem lépett hatályba. Hye az 1852. május 27-én kihirdetett büntető törvénykönyvhöz fűzött magyarázatait tartalmazó tekintélyes művének megjelenése idején az Igazságügy-minisztériumban tanácsosi állást töltött be, és többek között jelentős szerepet játszott az új büntető törvénykönyv és az 1853. július 29-én kihirdetett büntető perrendtartás megalkotásában, illetve a bécsi egyetem nyilvános rendes professzoraként büntetőjogot és büntetőeljárás-jogot adott elő.²¹ A magyar területek kapcsán csak az 1790. június 6. és 1791. március 13. között Budán, majd Pozsonyban üléselőrendi országgyűlésen hozott 67. tc.-ről és az annak alapján többek között a büntetőkódex-tervezet kidolgozásával is megbízott országgyűlési bizottságról tett említést munkájában. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy e diéta eredménye volt a 40. tc. is, amely hatályon kívül helyezte a büntetőkódexet, és ezt a 41. cikkulus is megerősítette.²² E két törvénycikk *abrogatorius* megfogalmazásai a büntetőkódex területi hatályának vizsgálatánál azért bírhatnak jelentőséggel, mert ha volt olyan magyar törvény, amely a büntetőkódex hatályon kívül helyezéséről rendelkezett, akkor *argumentum a contrario* biztosan kellett olyan korábbi jogszabálynak is lennie, amely az adott területen a büntetőkódexet hatályba léptette, illetve a *lex posterior derogat legi priori* jogelv alapján csak azt lehet hatályon kívül helyezni, amit már egyszer hatályba léptettek.

Erdély esetében Hye hasonló álláspontra helyezkedett, és az 1790. december 2. és 1791. augusztus 9. között Kolozsváron tartott rendi országgyűlésen hozott 38. törvénycikkre hivatkozva egy latin szövegrészletet is idézett munkájában, bizonyítandó, hogy miként a magyar, úgy 1790/91-ben az erdélyi rendek is felismerték egy büntető törvénykönyv elkészítésének szükségességét. Az idé-

zett szövegrészlet szerint, amíg a büntetőügyeket illetően „valamely más forma” (*alia forma*) törvényi megerősítést nem nyer, a bíróságoknak a hazai törvények és a bevett gyakorlat szerint kell eljárniuk.²³ Az 1744 és 1792 között keletkezett erdélyi törvényeket magában foglaló 1815/16. évi kolozsvári kiadás harmadik részében és a *Corpus juris hungarici* millenniumi emlékkiadásának erdélyi törvényeket bemutató kötetében az 1790/91. évi kolozsvári diétán hozott artikulások között valóban a 38. számot viseli a Hye által hivatkozott, a bűnvádi perekről és a tagcsonkítás eltiltásáról (*De processibus criminalibus, et interdicta membrorum mutilatione*) szóló törvénycikk. Az általa idézett latin szövegrészletet összehasonlítva a 38. tc. latin nyelvű szövegével megállapítható, hogy az osztrák auktor valóban a törvénycikk eredeti latin szövegét használta, amelyben tényleg nincs szó a *Josephina* hatályon kívül helyezéséről.²⁴

A hivatkozott szövegrészlet azonban szinte szó szerint megtalálható a kolozsvári rendi országgyűlés 1791-ben megjelent jegyzőkönyvében is, ahol a diéta által elfogadott és II. Lipótnak szentesítésre megküldött törvénycikkek (*projectum articulum diatetium*) között a kérdéses artikulus még nem a 38. számot viselte, hanem a büntetőperekben bevezetett újítások eltörléséről és a tagcsonkítások megtiltásáról (*Innovationes in Processibus Criminalibus introductae tolluntur, et membrorum mutilatio interdictur*) szóló 118. törvénycikként szerepelt, illetve még tartalmazott utalást a *Josephina* hatályon kívül helyezésére. A jegyzőkönyvben fellelhető latin szövegváltozat szerint, mivel a polgári és főbenjáró vétek közötti különbségtételre és a hazai törvények szellemével ellentétesen bevezetett eljárásrendre vonatkozó rendelkezéseket már eltörlötték, ezért mindaddig, amíg az annak rendezésére a 144. – a szentesített artikulusok között a 64. – törvénycikk által kiküldött bizottság a büntetőügyekre vonatkozóan „valami biztos zsinórmértéket” (*certam quandam Normam*) nem dolgoz ki és az országosan nem kerül megerősítésre, addig a büntetőügyekben minden bírói fórumnak a hazai törvények és a bevett gyakorlat szerint kell eljárnia.²⁵

A II. Lipót által szentesített törvénycikk végül a 38. számot kapta, címéből kikerült a büntetőperekben bevezetett újítások eltörlésére vonatkozó szövegrész, és normaszövegéből is hiányzott a büntetőkódex hatályon kívül helyezésére utaló deklaratív jellegű megfogalmazás, amely még a *projectumban* szerepelt. A nyelvtani értelemezés alapján a főbenjáró (*Kriminalverbrechen*) és a polgári vétek (*politische Verbrechen*) közötti különbségtétel említését azért lehet a *Josephinára* való hivatkozásként értelmezni, mivel a büntetőkódex a pónalizált cselekményeket két nagy kategóriába sorolta, amelyeket a büntető törvénykönyv 1787-ben megjelent latin nyelvű kiadásában *delicta criminalia* és *delicta politica* kifejezéseként fordítottak, és amelyek megegyeznek a *projectum* szövegében használt terminusokkal.

„A hazai törvények szellemével ellentétes eljárásrend pedig az általános büntető perrendtartásra (*Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung*) való utalásként értelmezhető, amelyet a cseh–osztrák–német örökös tarto-

mányok (*bömiscch-österreichisch-deutsche Erblände*) számára 1788. június 1-jén, illetve a Galíciai és Lodomeriai Királyság (*Königreich Galizien und Lodomerien*) számára 1788. június 17-én hirdettek ki és augusztus 1-jén léptettek hatályba. Azonban a magyar és az erdélyi területek esetében az általános büntető perrendtartásnak csak a részleges adaptációja történt meg.”²⁶

Bár e kérdés vizsgálata további kutatást igényel, nem tűnik valószínűnek, hogy a korszak politikai hangulatára vezethető vissza Hye fentebbi álláspontjának kialakulása. Az osztrák jogtudós úgy vélte, hogy a *Kundmachungspatent* szövege alapján a büntetőkódexnek mint „általános zsinórmértéknek” a magyar és az erdélyi területeken is hatályba kellett volna lépnie, azonban II. József ez irányú törekvései ellenére a *Josephina* ezeken a területeken nem lépett hatályba. Noha Hye az 1790 utáni magyar büntetőkódifikációs kísérleteket röviden ismertette, véleménye szerint a magyar és az erdélyi területeken az első hatályba léptetett büntetőkódex az 1852. május 27-én kelt császári pátéssal kihirdetett büntető törvénykönyv volt. Azt azonban érdemes kiemelni, hogy Hye ismerte Vuchetich Mátyás *Institutiones juris criminalis hungarici* című munkáját, amelyben a szerző röviden említést tett arról, hogy a *Josephina* a magyar területeken is hatályba lépett.²⁷

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy Hye munkáját a magyar és az erdélyi területek vizsgálatában nyilvánvalóan nehezítette az a körülmény, amelyre 1854-ben Récsi Emil a Magyar Királyi Helytartótanács iratanyaga kapcsán felhívta a figyelmet. Récsi megjegyzését kicsit általánosabb kontextusba helyezve a 18. századi magyar jogtörténeti kutatások esetében mindig tekintetbe kell venni azt a körülményt, hogy viszonylag kevés olyan gyűjtemény (kivonat, mutató) jelent meg nyomtatásban, amely a magyar és az erdélyi dikasztériumok iratanyagát kronologikusan rendszerezte volna vagy kivonatos formában tette volna közzé. Ez az állítás II. József uralkodására is igaz, bár épp ez az a tízéves periódus, amikor több jelentős gyűjtemény is keletkezett. A teljesség igénye nélkül, Kassics Ignác és Linzbauer Xavér Ferenc kiemelkedő munkáitól eltekintve, pusztán csak II. József uralkodásának időszakára fókuszálva, e téren talán a legjelentősebb és legerjedelmesebb korabeli összeállításoknak szinnerszeghi Keresztúry József művei tekinthetők.²⁸

Keresztúry munkái közül az 1788-ban megjelent, német és magyar nyelvű *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum* második része, amely az igazságügyi tárgyban keletkezett rendeleteket gyűjtötte össze, és alapvetően a korabeli magyar igazságszolgáltatási szervezetrendszerrel mutatva be, a *Josephina* területi hatályával kapcsolatban is tartalmazott egy fontos állítást. Keresztúry néhány, a büntetőügyekkel kapcsolatos rendelet ismertetésénél az 1786. november 30-án kelt *rescriptum* kapcsán megjegyezte, hogy a halálbüntetés eltörlésének következményeképpen csaknem az összes büntetőügy „más formát” (*alia forma, andere Gestalt*) nyert. Ennek következtében pedig az uralkodó jónak látta, hogy birodalma összes állama (*cunctae hereditariae Ditiones, alle Erbstaaten*) számára egy új büntető törvénykönyvet bo-

csásson ki, amely – teszi hozzá a szerző – majd a maga helyén ebbe a gyűjteménybe is be fog kerülni.²⁹

Keresztúrnak ez a megjegyzése két fontos megállapítást rejt, egyrészt, hogy az uralkodó egész birodalma számára akart egységes kódexet kiadni: az *Erbstaaten* kifejezés mellett sem az *österreichische*, sem pedig a *deutsche* jelzők nem szerepelnek, mint ahogy a *Ditionen* kifejezéshez sincs az *austriacae* vagy a *germanicae* jelző hozzákapcsolva. Másrészt az a megfogalmazás, hogy a büntetőkódexet majd annak idején (a maga idejében, *suo tempore, zu seiner Zeit*) felveszik ebbe a gyűjteménybe, azt bizonyíthatja, hogy a büntető törvénykönyvet a magyar és az erdélyi területeken is bevezették. Az *Introductio* első részének előszavából ugyanis az látszik, hogy az a magyar és az erdélyi területek esetében a *Justizgesetzsammlung*hoz hasonló funkciót tölthetett be, és bár csak két része jelent meg nyomtatásban, maga Keresztúrnak nem zárta ki a további részek elkészítésének lehetőségét. Tehát az *interpretatio grammatica* és *systematica* alapján a szerző fentebbi megjegyzését úgy lehet értelmezni, hogy mivel a *Josephina* a magyar és az erdélyi területeken is hatályba lépett, ezért a büntetőkódexet az *Introductio* egy későbbi részébe felveszik, mivel e gyűjtemény megalkotásának kifejezetten az volt a célja, hogy II. József által a magyar és az erdélyi területek számára kiadott rendeleteket összegyűjtse.³⁰

Annak az álláspontnak a német nyelvű szakirodalomban való szélesebb elterjedését, hogy a magyar és az erdélyi területeken a büntetőkódex nem lépett hatályba, nagyban elősegíthette az a körülmény is, hogy azok a művek, amelyekben ez a megállapítás megjelent, gyakran több kiadást is megértek. Hye kommentárja 1855-ben bővített formában jelent meg, amely azonban változatlanul tartalmazta a szerzőnek a *Josephina* területi hatályával kapcsolatos álláspontját. De ugyanebben az évben publikálta először Herbst is *Handbuch des allgemeinen österreichischen Strafrechtes* című művét, amely ezt követően még hat kiadást ért meg.³¹ Herbst ismerte Hye munkáját, akinek művéről az 1852. május 27-én kihirdetett büntető törvénykönyvre vonatkozó szakirodalom áttekintésénél elismerően nyilatkozott.³² Berner és Finger is ismerte Hye és Herbst munkáit, és bár azzal összefüggésben, hogy a büntetőkódex nem lépett hatályba a magyar és az erdélyi területeken, konkrétan nem hivatkoztak az osztrák szerzőkre, mégis mikor erről írtak, megfogalmazásaikból úgy tűnik, hogy mindketten Hye munkájára támaszkodtak. Berner Hyehez hasonlóan a *Kundmachungspatent* nyelvtani értelmezése alapján, a büntetőkódex általános jellegét (*allgemeines Gesetz*) hangsúlyozta, illetve kiemelte, hogy azt az uralkodó általános zsinórmértéknek szánta, majd hozzátette, hogy ez a törekvés azonban kudarcba fulladt (Hyehez hasonlóan Berner is a *scheitern* igét használta): a büntetőkódex a magyar és az erdélyi területeken nem lépett hatályba. Finger is a *Kundmachungspatent* általános zsinórmérték-megfogalmazásából vezette le, hogy ennek alapján a büntető törvénykönyvnek a magyar és az erdélyi területeken is hatályba kellett volna lépnie, azonban – és itt érzékelhetők egyértelműbben Hye gondolatai – a büntetőkódex azért nem lépett hatályba, mert azt a magyar és az erdélyi rendi országgyűlések nem fogadták el.³³

Minden bizonnyal egy átfogóbb kutatásra lenne szükség annak feltérképezésére, hogy a 19. század második felében a német nyelvű szakirodalomban mely szerzők vehették át egymástól a fentebb részletezett álláspontot. Azonban ettől a nézettől eltérő vélemények is felfedezhetők a 19. század második felének idegen nyelvű szakirodalmában. Alphons von Domin-Petrushevecz már 1865-ben az *Österreichische Revue* című folyóiratban közölt egyik írásában a büntetőkódexnek a magyar és az erdélyi területeken történő hatálybaléptetését illetően az előző szerzőkhöz képest árnyaltabban fogalmazott. Lényegében összehasonlította az 1787. január 1-jén hatályba léptetett *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* 1786. november 1-jén kelt *Kundmachungspatentjét* a büntetőkódex *Kundmachungspatentjének* szövegével. Tulajdonképpen *argumentum a minore ad maius* úgy érvelt, hogy mivel az általános polgári törvénykönyvet annak *Kundmachungspatentje* csak az örökös tartományokban (*in Unseren gesammten Deutschen Erbländern*) léptette hatályba, míg a büntetőkódex *Kundmachungspatentjében* ilyen megfogalmazás nincs, ezért az a *Josephina* területi hatályát illetően semmiféle korlátozást nem tartalmaz. Mindez és a büntető törvénykönyv általános zsinórmértékként való meghatározása a szerző szerint arra enged következtetni, hogy az uralkodó szándéka az volt, hogy a büntetőkódexet a magyar és az erdélyi területeken is alkalmazni kell.³⁴ Ráadásul Domin-Petrushevecz az első az eddig vizsgált szerzők közül, aki lényegében az *argumentum a contrario* megközelítést beemelve említést tett az egyesített Magyar–Erdélyi Királyi Kancellária által 1790. január 28-án kiadott *rescriptum*ról is.³⁵ E *rescriptum* kiadása közvetlen következménye volt annak az 1790. január 26-án kelt rezolúciónak, amelyben II. József pár héttel a halála előtt a „nevezetes tollvonással” három kivételtől eltekintve a tízéves uralkodása alatt hozott minden „általános rendeletet és intézkedést” (beleértve a büntetőkódexet is) visszavont, a magyar és az erdélyi területeket Mária Terézia halálának időpontjában fennálló állapotba helyezte vissza.³⁶

Egyértelmű megfogalmazás található az 1878. évi V. tc. és az 1879. évi XL. tc. 1885-ben megjelent francia fordításához írt bevezető részben, ahol a *Josephina* magyar területeken való hatálybaléptetése és annak az 1790/91. évi rendi országgyűlés által történő hatályon kívül helyezése olvasható. A két magyar törvény szövegének teljes fordítása a *Société de législation comparée* és a *Comité de législation étrangère* együttműködésének eredményeként jelent meg, a fordítást és az ahhoz fűzött megjegyzéseket, valamint a rendkívül alapos, bőséges magyar szakirodalmat is felvonultató bevezető részt a *Société* két tagja, Camille Martinet és Pierre Dareste de la Chavanne készítette, munkájukat pedig a *Société* magyar tagja Verseghi Nagy Ferenc nézte át és fűzött hozzá javaslatokat.³⁷

Érdekes jelenség, hogy a büntetőkódex területi hatályával kapcsolatos ellentétes vélemények akár egy adott munkán belül is előfordultak. Az 1894-ben megjelent tekintélyes *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung* első kötetében az *Österreich–Ungarn* című fejezetben az egymást követő osztrák és magyar büntetőjogot bemutató alfejezetek szerzői a

Josephina területi hatályát illetően eltérő álláspontra helyezkedtek. Karl Hiller véleménye szerint a büntetőkódex a magyar és az erdélyi területeken nem lépett hatályba, míg negyvenhét oldallal később a magyar alfejezet szerzője Wlassics Gyula világosan kijelentette, hogy a büntető törvénykönyv a magyar területeken is hatályba lépett.³⁸

Hasonló jelenség figyelhető meg az osztrák és a magyar szerzők között a *Jogtörténeti Értekezések* 1997-ben megjelent 21. számában is. Wolfgang Pipek álláspontja szerint a *Josephina* soha nem lépett hatályba a magyar és az erdélyi területeken. Ezzel szemben Beliznai Kinga az 1795. évi büntetőkódex-tervezet megalkotásának előzményeként kiemelte, hogy II. József büntető törvénykönyve a magyar területeken is hatályba lépett, és ugyanebben a kötetben Mezey Barna is utalt rá a kodifikációs mozgalomnak a magyar jogtörténetben betöltött szerepéről szóló tanulmányában, hogy a büntetőkódexet II. József visszavonta, majd azt az 1790/91. évi rendi országgyűlés is hatályon kívül helyezte.³⁹

A hazai szerzők idegen nyelven publikált írásai közül Hajdu Lajos 1973-ban megjelent német nyelvű tanulmánya emelhető ki, amely az eddigi kutatások alapján először foglalkozott részletesen a büntető törvénykönyv magyar területeken való alkalmazásával, és elsősorban a kancelláriai iratanyagra támaszkodva vizsgálta a büntetőkódex magyar és erdélyi területeken történő hatálybaléptetésének folyamatát.⁴⁰ Hajdut követően természetesen még számos hazai szerző hangsúlyozta idegen nyelven megjelentetett büntetőjogtörténeti témájú publikációjában, hogy a büntetőkódex a magyar és az erdélyi területeken is hatályba lépett.⁴¹ Valószínűleg részben ezzel függhet össze, hogy több, az ezredforduló után keletkezett német nyelven írt munka szerzője a *Josephina* kapcsán – a magyar kutatók írásaira hivatkozva – már megemlítette, hogy a büntetőkódex a magyar területeken is hatályba lépett.⁴² Talán legújabbán pedig Ammerernek az ÖStA-ban végzett levéltári kutatásai nyújtanak hasznos támpontot a büntetőkódex magyar és erdélyi területeken történő bevezetésének vizsgálatához, és erősítik meg Marczali Henrik és Hajdu Lajos egyes megállapításait.⁴³

4. Összefoglalás

A *Josephina* területi hatályának kutatása során érdemes a birodalom egyes államai esetében mindig külön-külön vizsgálni és értékelni a hatálybaléptetés egyes mozzanatait, vagy az arra irányuló törekvések sikerességét (sikerelenségét). Ahogy arra a vázlatosan megemlített lombard példa is rávilágít, bár a *Kundmachungspatent* szövege alapján az uralkodó szándéka az lehetett, hogy egységes kódexet adjon birodalma összes állama és tartománya számára, azonban a *Josephina* bevezetése nem történt meg a Habsburg Monarchia egész területén, és ott, ahol a büntető törvénykönyvet mégis bevezették, a hatálybaléptetés folyamata sem feltétlenül teljesen azonos „forgatókönyv” szerint és azonos ütemben zajlott. Ezzel összefüggésben

a mélyebb politikai és társadalmi körülmények feltárása, valamint Lombardia Austriaca és Österreichische Niederlande területei igényelhetnek mélyebb elemzést, amelyben többek között Szántay Antal kutatásai nyújthatnak nagy segítséget.

Az eddigi kutatás alapján az osztrák szakirodalomban körülbelül a 19. század közepén megjelent egy olyan nézet, miszerint a *Josephina* a magyar és az erdélyi területeken nem lépett hatályba. Az ezt az álláspontot képviselő szerzők ugyan nem tagadták, hogy II. József a birodalom e területein is be kívánta vezetni a büntető törvénykönyvet, azonban éppen arról a körülbelül hároméves időszakról nem szolgáltak adatokkal, amikor a büntetőkódex valóban hatályban volt a magyar és az erdélyi területeken is. Nyilvánvalóan részletesebb elemzést igényel annak vizsgálata, hogy ez az álláspont milyen mértékben hatotta át a 19–20. századi tudományos szakirodalmat, mindazonáltal már a kutatás jelen állapotában is fontos kiemelni, hogy a fentebbi megállapítás nem tekinthető általánosnak, hiszen olyan írások is jelentek meg idegen nyelven, amelyek szerzői legalábbis utalás szintjén, de hangsúlyozták, hogy a büntetőkódexet a magyar és az erdélyi területeken is hatályba léptették.

A *Josephina* magyar és erdélyi területeken való bevezetésével kapcsolatosan általánosságban a tudományos szakirodalomban megfigyelhető egy *argumentum a contrario* érvelés, amely a büntetőkódexet hatályon kívül helyező 1790. január 26-án kelt rezolúción és az 1790/91:40. és 41. törvénycikkeken alapszik. Azonban a *status quo* visszaállításának szellemében elfogadott 1790/91:40. és 41. törvénycikkek megfogalmazásai az *abrogatio* vonatkozásában inkább deklaratív, mintsem konstitutív jellegűnek tűnnek. Természetesen nem értékelve alul a közjogi (garanciális) jelentőségét annak, hogy a hatályon kívül helyezés tényét törvényben (is) rögzítették, hiszen a *status quo* visszaállítása részben éppen ebben nyilvánult meg. Ha a büntetőkódex hatályon kívül helyezése „irányából” közelítünk annak hatálybaléptetése felé, akkor a kiindulópontnak valóban az uralkodó 1790. január 26-án kelt rezolúciója tekinthető, azonban a rezolúció és az 1790/91. évi két törvénycikk között a hiányzó vagy legalábbis tudomásom szerint a jogtörténeti kutatások által eddig még kevésbé vizsgált „láncszemek” mélyebb elemzése a területi hatály témájának átfogóbb feldolgozásában a kutatás folytatásának egyik lehetséges irányát jelöli ki.

Hajdu Lajos kutatásai a *Josephina* területi hatályának vizsgálata szempontjából elsősorban azért tekinthetők jelentősnek, mert az *argumentum a contrario* megközelítéssel szemben a büntetőkódex bevezetése felől közelítette meg a kérdést. Hajdunak a kancelláriai iratanyag alapjánó kutatásai fontos kiindulópontot jelentenek a hatálybaléptetés teljes folyamatának, elsősorban a Hétszemélyes Tábla, a Magyar Királyi Helytartótanács, az Erdélyi Gubernium, illetve egyes nemesi vármegyék iratanyagának vizsgálatán alapuló rekonstrukciójában, amely a kutatás másik lehetséges irányát képezheti.

BICZÓ, ANDRÁS

Einige Anmerkungen zur räumlichen Geltung des josephinischen Strafgesetzes von 1787

(Zusammenfassung)

Das Strafgesetz von Joseph II., die sogenannte *Josephina* scheint bloß ein „Intermezzo“ in der ungarischen Strafrechtsgeschichte zu sein. Da die *Josephina* in ungarischen und siebenbürgischen Gebieten knapp drei Jahre lang (1787–1790) in Kraft war, vielleicht durch diesen „episodischen“ Charakter kann die Untersuchung des Strafgesetzes interessant werden. Mit Anwendung der klassischen Methode der Rechtsinterpretation fokussiert die Studie auf die räumliche Geltung des Kodexes und beschränkt sich auf eine Analyse unter nur zwei Aspekten. Aufgrund der grammatikalischen und teleologischen Auslegung des Kundmachungspatentes vor dem Strafgesetz und auch der Fachliteratur scheint es deutlich zu sein, dass die grundsätzliche Absicht des Monarchen war, für alle seiner Staaten ein allgemeines Gesetz als eine bestimmte Richtung zu geben. Er beabsichtigte eigentlich, denn im Verlauf der Beurteilung der begangenen Tat und Strafzumessung genossenen ziemlich weiten richterlichen Spielraum in Schranken zu halten und seine Gesamtstaatsidee auch in der Strafrechtspflege durchzusetzen. Es lohnt sich dennoch, den Einführungsprozess des josephinischen Strafgesetzes sorgfältiger zu analysieren und einzelnen Momente

der Inkraftsetzung oder zumindest die Bestrebungen danach immer hinsichtlich der einzelnen Staaten und Länder der Habsburgermonarchie zu rekonstruieren. Der aus dem Kundmachungspatent erschlossene gesetzgeberische Wille ging nicht restlos in Erfüllung, weil die *Josephina* nicht in allen Staaten und Ländern in Kraft gesetzt wurde, wie zum Beispiel in der österreichischen Lombardei auch nicht. Das andere Problem wird durch diese Erforschung in Verbindung mit der räumlichen Geltung entdeckt, dass es nämlich einen latenten Gegensatz in der deutschsprachigen Fachliteratur gibt. Manche prominenten hauptsächlich österreichischen und deutschen Rechtsgelehrten vertraten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bzw. sogar im nächsten Säkulum den Standpunkt, dass der Kodex im Königreich Ungarn und in seinen Nebenländern sowie im Großfürstentum Siebenbürgen nie in Kraft war. Diese Verfasser haben doch keine Informationen über das ungarische Strafrecht in der Periode von 1787 bis 1790 gegeben. Jedoch erwies sich ihre Meinung gar nicht als alleinig, denn zahlreiche fremdsprachige Studien wiesen auf die Inkraftsetzung der *Josephina* sowohl in ungarischen als auch siebenbürgischen Gebieten hin.

BICZÓ, ANDRÁS

Some observations regarding the territorial scope of the Josephinist criminal code of 1787

(Abstract)

The criminal code of Joseph II, the so-called *Josephina* seems to be a mere ‘intermezzo’ in the history of Hungarian criminal law. Since the *Josephina* was in force for less than three years (1787–1790) in the Hungarian and Transylvanian territories of the Habsburg Monarchy, perhaps just this ‘episodic’ feature can make the analysis of the criminal code remarkable and relevant. The study focuses on the territorial scope of the *Josephina* applying the classical methods of legal interpretation, and it is confined to examining the topic from only two aspects. Based on the grammatically and teleologically interpreted *Kundmachungspatent* before the text of the code and according to the literature, it seems clear that the fundamental intention of the emperor was ‘eine bestimmte Richtung zu geben’ for all his states. His conception was to restrict the considerable latitude that judges had in sizing up the perpetrated act and imposing punishment. In addition, he aimed at making his *Gesamtstaatsidee* implemented in the criminal justice as well. But it is worth scrutinizing the process of introducing the criminal code and the single phases of

putting it into force or at least reconstructing the efforts to come the code into effect, always with peculiar regard to each state and land of the Habsburg Monarchy. The emperor’s legislative will explored in the text of *Kundmachungspatent* could not fully come to fruition, since the *Josephina* did not enter into force in all states and lands of the Monarchy, for instance, not in Austrian Lombardy. The research also revealed another problem concerning the territorial scope, viz., a latent contradiction is observable in the German literature. A few prominent, principally Austrian and German legal scholars took the view in the second half of the 19th century that the code never entered into force in the Kingdom of Hungary and the Principality of Transylvania. However, these authors did not provide information on the Hungarian and Transylvanian criminal law in the period of 1787–1790. Nevertheless, their opinions have not proved exclusive, since numerous studies published in foreign languages, principally in German, have pointed out that the *Josephina* carried into effect in both Hungarian and Transylvanian territories.

Jegyzetek

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

- 1 HOCK, Carl Freiherr von – BIDERMANN, Hermann Ignaz: *Der österreichische Staatsrath (1760–1848). Eine geschichtliche Studie*. Wien, 1879. Wilhelm Braumüller k. k. Universitätsbuchhändler, 322. p.; AMMERER, Gerhard: *Das Ende für Schwert und Galgen? Legislativer Prozess und öffentlicher Diskurs zur Reduzierung der Todesstrafe im Ordentlichen Verfahren unter Joseph II. (1781–1787)*. Wien, 2010. Studienverlag, 333. p.
- 2 *Josephs des Zweyten, Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich, ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tyrol und die Vorlanden, in dem siebten Jahre seiner Regierung*. Prag–Wien, 1788. Schönfeldsche Buchhandlung, 7–60. p. [JGS 1788].
- 3 HYE, Anton: *Das österreichische Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen; die dazu gehörigen Verordnungen über die Competenz der Strafgerichte und die Preßordnung vom 27. Mai 1852*. Wien, 1852. Verlag von Friedrich Manz, 28. p.; HYE-GLUNEK, Antal: *Az ausztriai büntető törvény általános része, Tartalmazza: A kihirdetési nyilatparancsot (I–IX czikk) és az első rész hat első fejezeteit (1–57 §§) vagy is: a büntettekről s azok büntetéséről általában, s sulyosító és enyhítő körülményekről, nemkülönben azok büntetés kiszabásánál alkalmazásáról és a büntettek fösztásáról szóló tant.* Ford. SOMOSY József. Bécs, 1856. Manz Frigyes sajátja, 25. p.; PETRUSHEVECDOMIN, Alphons von: *Die Justizreformen in Oesterreich seit dem Regierungsantritt Maria Theresia's, III. Organisation und Legislation unter Kaiser Joseph II. (Schluß). Oesterreichische Revue*, 1865. Bd. 6. 82. p.; FINGER, August: *Das Strafrecht systematisch dargestellt. Erster Band*. Berlin, 1894. Carl Heymanns Verlag, 36. p.; AMMERER 2010. 333. p.
- 4 HU MNL OLA 39-a-1787-No. 4048. HAJDU, Lajos: *Das Strafgesetzbuch Joseps II. in Ungarn. Beiträge zur Wertung der strafrechtlichen Reformen des Josefinismus*. In *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio iuridica*, 1973. 15. tom. 30–31. p.; Uő.: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarország. *Jogtudományi Közlöny*, 1974. 1–2. sz. 49. p.
- 5 *Wiener Zeitung*, Nr. 11 v. 1787. 285–286. p.; *Provinzialnachrichten aus den kaiserlich königlichen Staaten. Historisch-staatistischen und gelehrten Inhalts*. Nr. 11 v. 1787. 161–162. p.; *Staats-Relation derer neuesten europäischen Nachrichten und Begebenheiten*. Nr. 19. v. 7. 2. 1787.; *Preßburger Zeitung*, Nr. 12. v. 10. 2. 1787.; *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten*, Nr. 12. v. 1787. 93–94. p.; *Bayreuther Zeitungen*, Nr. 18. v. 1787. 123–124. p.; *Oberdeutsche Staatszeitung*, Nr. 31. v. 1787. 121. p.; *Gazzetta universale o sieno notizie istorice, politiche, di scienze, arti, agricoltura ec.*, Nr. 20. v. 1787. 157. p.
- 6 KREY, Volker: *Keine Strafe ohne Gesetz: Einführung in die Dogmengeschichte des Satzes „nullum crimen, nulla poena sine lege“*. Berlin–New York, 1983–2014. Walter de Gruyter, 6. p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110890693>; SCHMIDT, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Göttingen, 1995. Vandenhoeck & Ruprecht, 256. p.; HARTL, Friedrich: *Grundlinien der österreichischen Strafrechtsgeschichte bis zur Revolution von 1848*. In MÁTHÉ, Gábor – OGRIS, Werner (Hrsg.): *Die Entwicklung der österreichisch-ungarischen Strafrechtscodifikationen im XIX–XX. Jahrhundert*. Budapest, 1996. UNIÓ Zeitung- und Buchverleger Handlung GmbH, 25–26. p.; DANNECKER, Gerhard: *Das intertemporale Strafrecht*. Tübingen, 1993. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 97. p.; EISELE, Jörg: *Die Regelbeispielsmethode im Strafrecht. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Tatbestand*. Tübingen, 2004. Mohr Siebeck, 47. p.
- 7 JGS 1788. 11. p.
- 8 *Constitutio Criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böhheim etc. etc. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä Erzherzogin zu Oesterreich, etc. etc. peinliche Gerichtsordnung*. Wien, 1769. gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, 281–282. p.; HERBST, Eduard: *Handbuch des allgemeinen österreichischen Strafrechtes. Mit Rücksicht auf die Bedürfnisse des Studiums und der Anwendung. Erster Band. Von den Verbrechen*. Wien, 1855. Verlag von Friedrich Manz, 8. p.; HOLTZENDORFF, Franz von: *Handbuch des deutschen Strafrechts. Erster Band. Die geschichtlichen und philosophischen Grundlagen des Strafrechts*. Berlin, 1871. C. G. Lüderitz'sche Verlagsbuchhandlung, Carl Habel, 123. p.
- 9 JGS 1788. 11. p. (I. 14. §), 13. p. (I. 23. §), 45. p. (II. 8. §); HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 37. p. A kódex „merevségéből” fakadó alkalmazási nehézségekre lásd HAJDU 1973. 41–43. p.; HAJDU 1974. 53–54. p.
- 10 JGS 1788. 7. p.
- 11 MAUCHER, Ignaz: *Das österreichische Strafgesetz über Verbrechen sammt den auf dasselbe sich beziehenden Gesetzen und Verordnungen, systematisch bearbeitet als Hilfsbuch beim Studium desselben*. Wien, 1847. Bei Braumüller und Seidel, k. k. Hof-Buchhändler, 4. p.; HYE 1852. 28. p.; HYE-GLUNEK 1856. 25. p.; PAUSER, Joseph: *Landesfürstliche Gesetzgebung (Policey-, Malefiz- und Landesordnungen)*. In PAUSER, Joseph – SCHEUTZ, Martin und – WINKELBAUER, Thomas (Hrsg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert) Ein exemplarisches Handbuch*. Wien–München, 2004. R. Oldenbourg Verlag, 238. p. DOI: <https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205160199.216>.
- 12 *Vierteljähriger chronologischer Auszug der von dem oberösterreichischen Landesgubernium vom 1. Jänner bis letzten März 1787. bekanntgemachten Verordnungen*. I. Hofverordnungen. Nr. 30. *Vierteljähriger Chronologischer Auszug der von dem k. k. Landesgubernium in Böhheim, vom 1ten Jenner bis letzten März 1787. bekannt gemachten in das Allgemeine einschlagenden Verordnungen*. I. Hofverordnungen. Nr. 30.
- 13 *Allgemeine Literatur-Zeitung*, Nr. 45. v. 1788. 485. p.
- 14 KWAITKOWSKI, Ernst von: *Die Constitutio Criminalis Theresiana – Ein Beitrag zur thesianischen und Reichs- und Rechts-Geschichte*. Innsbruck, 1904. Verlag von Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 30. p.; POMIANOWSKI, Piotr Zbigniew: *Napoleonic Divorce Law in Poland (1808–1852)*. Leiden–Boston, 2022. Brill Nijhoff, 49. p. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004507319_003.
- 15 *Continuatio edictorum et mandatorum universalium in Regnis Galiciae et Lodomeriae a die 1. Ianuar. ad ultimam Decembris Anno 1787. Emanatorum. – Continuacya wyrokow y rozkazow powszechnych w Galicyi y Lodomeryi Krolestwach od dnia 1. Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1787. Wypadłych*. Leopoli, 1787. Typis Viduae Josephae Piller, S. C. R. A. M. Gubernial. Typogra, 16–18. p. [Continuatio edictorum et mandatorum 1787]; WINIWARDER, Joseph: *Darstellung der Organisation und Verwaltung der Königreiche Galizien und Lodomerien*. Lemberg–Tarnow, 1826. Verlag Kuhn und Millikowski, 10–11., 106. p.
- 16 *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung, enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1787. Vierzehnter Band*. Wien, 1789. Verlegt bei Joh. Georg Moesle K. K. privil. Buchhändler, 797. p.; *Ustawa powszechna o występkach i ich karaniu. Allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung*. w Wiedniu, 1787. w Drukarni Jana Tomasza de Trattner, Ces. Królew. Nadwor. Drukarza i Bibliopoli, Wien, 1787. gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattner, k. k. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, Kundmachungspatent.
- 17 *Continuatio edictorum et mandatorum 1787*. 151–152. p.
- 18 PADOA-SCHIOPPA, Antonio: *A History of Law in Europe – From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*. Transl. FITZGERALD, Ca-

- terina. Cambridge, 2017. Cambridge University Press, 435. p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316848227>; BOIS-PEDAIN, Antje du: Criminal Justice Reform in the Austro-Hungarian Empire, Habsburgian Lombardy and Tuscany: Beccaria's Policy Memoranda in Context. In BOIS-PEDAIN, Antje du – SHACHAR, Eldar (eds.): *Re-Reading Beccaria: On the Contemporary Significance of a Penal Classic*. New York, 2022. Hart, 293–294. p.
- ¹⁹ HAJDU 1973. 30–31. p.; HAJDU 1974. 49. p.
- ²⁰ HYE 1852. 29. p.; HYE-GLUNEK 1856. 26. p.; BERNER, Albert Friedrich: *Die Strafgesetzgebung in Deutschland vom Jahre 1751 bis zur Gegenwart*. Leipzig, 1867. Verlag von Bernhard Tauchnitz, 19. p.; HERBST 1855. 8. p.; NEELMEYER-VUKASSOWITSCH, Heinrich: *Oesterreich-Ungarn. Nach eigenen Beobachtungen geschildert*. Leipzig, 1885. Verlag von Richard Bauer, 816. p.; JANKA, Karl – RULF, Friedrich: *Das österreichische Strafrecht*. Prag–Wien–Leipzig, 1890. F. Tempsky Buchhändler der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, 19. p.; FINGER 1894. 36. p.; SCHMIDT 1995. 256. p.
- ²¹ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 3. Hübl Heinrich–Knoller Richard*. Wien, 1965. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 22. p.
- ²² MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár – 1740–1835. évi törvénycikkek*. Ford. CSIKY Kálmán. Budapest, 1901. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda–Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 188–189. p.
- ²³ HYE 1852. 29. p.; HYE-GLUNEK 1856. 26. p.
- ²⁴ FRONTIUS Mátyás – ÉRFALVI HALMÁGYI István: *Compilatae constitutiones regni Transylvaniae & Partium Hungariae eidem annexarum. Ex articulis ab anno millesimo septingentesimo quadragésimo quarto ad praesentem hunc usque millesimum septingentesimum nonagesimum secundum conclusis excerptae. 3. Könyv. Novellaris articulosok*. Claudiopoli, 1816. Typis Lycei Regii, 189. p.; MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár – 1540–1848. évi erdélyi törvények*. Ford. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen. Budapest, 1900. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 530–531. p.
- ²⁵ *Az erdélyi három nemes nemzetekből álló rendeknek 790^{dik} Esztendőben Karátson Havának 12^{dik} napjára Szabad Királyi városba Kološvárra hirdettetett, és több következtetett napokon tartott közönséges Gyűléseikben lett végezéseknek és foglalatosságoknak Jegyző Könyve [Projectum articulozum Dietalium in generalibus Comitibus Statuum, et Ordinum M. Principum Transylvaniae in Liberam Regiamque civitatem Claudiopolim altissime indictis, et a die 21ma Mensis Decembris Anni 790. usque ad Diem 9^{num} Mensis Augusti 791. continuative celebratis conclusorum, et pro confirmatione Regia Augustae aulae submissorum.]*. Kološváratt, 1791. Nyomt. a^o Ref Kolégyom Betüivel, 77., 89–90. p.; FRONTIUS-ÉRFALVI HALMÁGYI 1816. 212., 216–217. p.; MÁRKUS (szerk.) 1900. 550–553. p.; DEGRÉ Alajos: *Az erdélyi büntetőjog történetéhez. Jogtudományi Közöny*, 1980. 10. sz. 684–686. p.; NÁNÁSI László: *Büntetőjog*. In VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. Forum Juris, 303., 306., 311. p.; LÁSZLÓ Balázs: *Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó, 47., 59. p.
- ²⁶ A jozefinizmus büntetőeljárás reformjairól és a *Kriminalgerichtsordnung* részleges adaptációjáról lásd részletesebben HAJDU Lajos: *A közjó szolgálatában – A jozefinizmus igazgatási és jogi reformjairól*. Budapest, 1983. Magvető Könyvkiadó, 331–363. p.
- ²⁷ HYE 1852. 84–85. p.; HYE-GLUNEK 1856. 75–76. p.; VUCHETICH Mátyás: *Institutiones juris criminalis Hungarici in usum Academiae Regni Hungariae*, Budae, 1819. Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 18. p.
- ²⁸ RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra. Az összes közigazgatási szervezet és az államszolgálati viszonyok rendszeres előadása*. Pest, 1854. Heckenast Gusztáv sajátja, 12–14. p.
- ²⁹ SZINERSZÉKI KERESZTURY József: *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum, quae regnante August. Imperatore et Rege Apostol. Josepho II. pro regno Hungariae et ei adnexis provinciis, magno item principatu Transylvaniae. Pars II*. Viennae, 1788. Typis Josephi Nobilis de Kurzbek, Caes. Reg. Aul. Typogr. et Bibliopolae, 89. p.
- ³⁰ Uo. *Pars I*. VI–VII., X. p.
- ³¹ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 2 Glaesner Arthur–Hübl Harald H.*. Wien, 1959. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 281. p.
- ³² HERBST 1855. 22. p.
- ³³ BERNER 1867. 18–19., 301. p.; FINGER 1894. 36., 52–53. p.
- ³⁴ PETRUSHEVECZ-DOMIN 1865. 120. p.; *Josephs des Zweyten, Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich, ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradisca, Triest, Tyrol und die Vorlanden, in dem sechsten Jahre seiner Regierung*. Wien, 1787. Schönfeldsche Buchhandlung, 71. p.
- ³⁵ Ifj. BARTA János: *A nevezetes tollvonás. II. Józsefvisszavonja rendeleit*. Budapest, 1978. Akadémiai Kiadó, 119–121. p.
- ³⁶ MARCZALI Henrik: *Magyarország története II. József korában. Harmadik kötet*. Budapest, 1888. A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 565. p.; Ifj. BARTA 1978. 118. p.
- ³⁷ MARTINET, Camille – DARESTE DE LA CHAVANNE, Pierre (trad.): *Code pénal hongrois des crimes et des délits (28 mai 1878) et Code pénal hongrois des contraventions (14 juin 1879)*. Paris, 1885. L'Imprimerie nationale, XII. XXXVII. p.
- ³⁸ HILLER, Karl: *Österreich*. In Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. In LISZT, Franz von (Hrsg.): *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung. I. Band: Das Strafrecht der Staaten Europas*. 1894. Berlin, Verlag von Otto Liebmann, Buchhandlung für Rechts- und Staatswissenschaften, 117. p.; WLASSICS Gyula: *Ungarn*. In Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. In LISZT, Franz von (Hrsg.): *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung. I. Band: Das Strafrecht der Staaten Europas*. 1894. Berlin, Verlag von Otto Liebmann, Buchhandlung für Rechts- und Staatswissenschaften, 164. p.
- ³⁹ PIPEK, Wolfgang: *Das Allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung, 1787*. In MEZEY, Barna (Hrsg.): *Strafrechtsgeschichte im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest, 1997. Publikationen des Lehrstuhls für Ungarische Rechtsgeschichte an der Eötvös-Loránd-Universität, 49. p.; BÓDI BELIZNAI, Kinga: *Der Entwurf des ersten ungarischen Strafbuches von 1795*. Uo. 98. p.; MEZEY, Barna: *Über die Rolle die Kodifikationsbewegung in der ungarischen Rechtsgeschichte*. Uo. 91. p.
- ⁴⁰ HAJDU 1973. 29–48., különösen 30–31. p.
- ⁴¹ A teljesség igénye nélkül BÉLI Gábor – KAJTÁR, István: *Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis“ von 1687. Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte*, Nr. 4. v. 1994. 334. p.; NAGY, Ferenc: *Die deutsch-ungarischen strafrechtlichen Beziehungen in der Vergangenheit und Gegenwart*. In KARSAI, Krisztina (Hrsg.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Szeged, 2008. Pólay Elemer Alapítvány, 22. p.; BATÓ, Szilvia: *Österreichische Wirkungen in der ungarischen Strafrechtswissenschaft vor 1848 am Beispiel der Straftaten gegen das Leben*. In BADÓ, Attila – BELLING, Detlev W. – BÓKA, János – MEZEI, Péter (Hrsg.): *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. Potsdam, 2014. Universitätsverlag Potsdam, 73–74. p.
- ⁴² A teljesség igénye nélkül STEINBERG, Georg: *Aufklärerische Tendenzen im ungarischen Strafrecht. Rechtsgeschichtliche Vorträge/Lectures on Legal History*, 2006. 39. sz. 5–6. p.; RÜPING, Hinrich – JERUSCHKE, Günter: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. München, 2011. C. H. Beck, 76. p.; OLECHOWSKI, Thomas: *Zur Entstehung des österreichischen Strafgesetzes 1852*. In OLECHOWSKI, Thomas – NESCHWARA, Christian – LENGAUER, Alina (Hrsg.): *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur. Festschrift für Werner Ogris zum 75. Geburtstag*. Wien–Köln–Weimar, 2010. Böhlau Verlag, 324. p. DOI: <https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205790907.319>.
- ⁴³ AMMERER 2010. 335–336. p.; MARCZALI 1888. 149. p.; HAJDU 1973. 30–31. p.; HAJDU 1974. 49. p.

